

Ill. 19.8 Læge og patient.

ROLLER

Et vigtigt begreb inden for socialpsykologien er rollebegrebet. Vi vil definere en *rolle* som det sæt af forventninger og normer, der rettes mod personer i bestemte positioner i en bestemt social sammenhæng. Nøglen til at forstå rollerne er netop positionen eller stillingen. Ved vi, hvilken position en person indtager – dommer, lærer, elev, politiker, far, kunde m.m. – ved vi også straks og intuitivt noget om, hvad vi skal forvente af personen, selv om det som regel ikke er noget, vi er særligt bevidste om. Læreren skal være på bestemte måder overfor eleven. Han skal være lyttende og hjælpsom, ikke favorisere enkelte elever, han skal være opmærksom på det enkelte barn, fagligt kompetent inden for sit område osv.

Særlig kompliceret bliver en rolle, fordi der ofte rettes forskellige forventninger til den fra forskellige side. Eleverne retter ikke helt de samme forventninger mod læreren, som forældrene gør, og de andre lærere på skolen har igen andre forventninger til den pågældende. På den måde kan der opstå en rollekonflikt, fordi der rettes modstridende forventninger mod indehaveren af en bestemt rolle. Man kalder det en *intra-rollekonflikt*. Derved adskiller man det fra *inter-rollekonflikter*, som handler om, at der kan opstå konflikter mellem flere af de roller, som en person indtager.

Det er netop karakteristisk, at vi ikke blot indtager én rolle, men i vores dagligdag hopper ind og ud af mange forskellige roller. Og her kan konflikter let opstå: Det kan være lederen, der igen må

Ill. 19.9 Engang var det næsten umuligt at forestille sig, at kvinder en dag skulle begynde at spille fodbold. Billedet er fra en kamp mellem Danmark og Portugal i 2007, som Danmark i øvrigt vandt 1-0.

arbejde over, samtidig med at han igen føler, han svigter sin rolle som far, eller det kan tilsvarende være kvinden, der har svært ved at forene sin moderrolle med sin erhvervsrolle.

Det gælder for roller, at de som regel er *komplementære* med andre roller, som de så at sige får deres berettigelse og funktion igennem. Rollen som lærer modsvarer rollen som elev, rollen som forælder modsvarer rollen som barn, og rollen som læge modsvarer rollen som patient. Imellem disse roller opspiller der sig et væld af gensidige forventninger og forpligtelser, der får karakter af bestemte spilleregler, som begge parter skal leve op til og overholde, hvis samspillet skal fungere.

Nogle af spillereglerne er af mere grundlæggende art: Patienten skal f.eks. være syg og ikke bare foregive at være syg, kunden skal ville købe noget i butikken. Andre spilleregler er af mere *strategisk art* og handler om, at hvis den ene part gør sit yderste for at leve op til sin rolle, kan han bedre forvente, at den anden også gør sit yderste for at leve op til sin rolle.

Man kan skelne mellem følgende aspekter ved en rolle: rolleforventninger, rolleoplevelser, rolleaccept/-distance og rolleudførelse:

Rolleforventninger er som sagt alle de forventninger og skrevne som uskrevne regler, der er knyttet til rollen, og som handler om, hvad man kan forvente af den person, der indtager den. Disse rolleforventninger er ikke altid tydelige og klare, og der kan være flere og modstridende forventninger til rollen, som kan gøre den vanskelig at udføre.

Rolleoplevelsen er den måde, den enkelte oplever eller forstår (og misforstår) sin egen rolle på med hensyn til indhold og handlemuligheder. Denne oplevelse kan være mere eller mindre i overens-

Rolleforventninger

Ill. 19.10 Rollen som rolleopførelsen får

stemmelse færre han man kan rollen. De velsernes

Rolle

os måske en dista (1922-1 vil ofte drejning ment e hæmm forsøg gelig i hos ar kamp grund og m Ekser af sa

R

på, i udfø rolle selv

bes

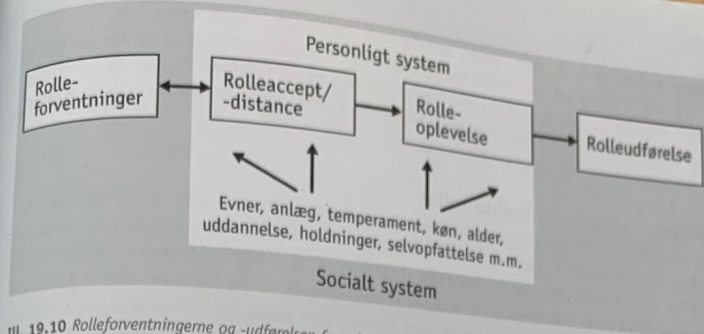

Fig. 19.10 Rolleforventningerne og -udførelsen foregår i samspillet med andre mennesker (det sociale system), mens rolleoplevelsen og rolleaccepten/-distancen foregår inde i personen selv (det personlige system). Rolleudførelsen får vi feedback på fra omgivelserne (Allport, 1961).

stemmelse med omverdenens forventninger til rollen. Ofte ser man f.eks., at en person giver sig selv færre handlemuligheder, end andre forventer. Det kan være den forsagte kunde, der ikke mener, at man kan spille personalets tid med spørgsmål. Eller man ser, at en person forsøger at overudfylde rollen. Det kan f.eks. være kvinden, der overpylrer sit barn for at leve op til det, hun mener er omgivelsernes forventninger til, hvordan en mor bør handle.

Rolleaccept eller rolledistance. Nogle gange accepterer vi den rolle, vi har fået, vi identificerer os måske endda med den, andre gange gør vi det ikke eller gør det i mindre grad, og vi har dermed en distance til rollen, en rolledistance. Begrebet indførte den canadiske sociolog Erving Goffman (1922-1982) for at pege på, at en rolle ikke fuldstændig opluger et menneskes personlighed. Der vil ofte være luft mellem person og rolle. Det kan positivt betyde, at man kan give rollen en særlig drejning eller udformning. Men rolledistancen kan også komme til udtryk som et manglende engagement eller en ambivalens i forhold til rollen, eller måske ligefrem som en afsky for den, der let kan hæmme rolleudførelsen og måske på længere sigt betyde, at vi forsøger at komme ud af rollen eller forsøger at ændre på forventningerne til den, så vi bedre kan acceptere den. Det sidste er selvfølgelig uhyre svært, fordi man skal ændre på ofte helt grundlæggende indstillinger og forventninger hos andre mennesker. Et godt eksempel på det er imidlertid kvindebevægelsen, der i 1970'erne tog kampen op mod den mangel på ligestilling, der lå indbygget i den traditionelle kvindes rolle. Det lagde grunden til, at mange kvinder tog deres kønsrolle op til revision, og det betød samtidig, at mændene og manderollen blev nødt til at ændre sig og tilpasse sig de nye krav fra den moderne kvindes rolle. Eksemplet kan i øvrigt vise, at roller ikke er fastlagt for tid og evighed, men udvikler sig og præges af samfundsudviklingen og af de mennesker, der indtager dem.

Rolleudførelsen er endelig den måde, vi rent faktisk udfører rollen på. Det er den, andre reagerer på, påvirkes af, og kan stille krav til, hvis den ikke lever op til deres rolleforventninger. Nogen gange udfører vi den godt, andre gange rigtig skidt. Det afhænger blandt andet af, hvor engageret vi er i rollen, hvor godt vi forstår den, hvor mange rollekonflikter, der udspiller sig i den, og det afhænger selvfølgelig også af, hvem vi er, og hvilket humør vi er i på dagen.

Den måde en rolle udfyldes på er, som vi så i forbindelse med rolledistancen, ikke udelukkende bestemt af rollen selv. Den er i ligeså høj grad bestemt af den person, der indtager rollen – dvs. bestemt af rollen selv. Den er i ligeså høj grad bestemt af den person, der indtager rollen – dvs.

af vedkommendes særlige anlæg, evner, karaktertræk, holdninger, temperament, køn, uddannelse, alder m.v. Det er netop det, der skaber konflikterne mellem rolleforventningerne på den ene side og rolleoplevelsen og -accepten på den anden side og mellem andres rolleforventninger og min rolleudførelse. Mennesket er ikke identisk med sine roller, men flytter ind i dem med sine særlige evner og træk, der både præger dem og bliver præget af dem.

Tilskrevne, opnåede og skabte roller

Spørgsmålet om, hvor meget rollerne påvirker vores identitet, er omdiskuteret. Nogle roller er tydeligvis helt centrale for vores selvforståelse og identitet, mens andre er mindre vigtige for os. Det er f.eks. klart, at en kvindes rolle eller en faders rolle er langt mere væsentlig for et menneskes identitet og selvforståelse end rollen som passager i et tog eller kunde i en butik. På den anden side er det meget individuelt, hvilke roller mennesker identificerer sig med og i særlig grad påvirkes af, og hvilke de har et mere perifert forhold til. Undertiden skelner man mellem tilskrevne og opnåede roller.

De *tilskrevne roller* får vi automatisk i det øjeblik, vi fødes eller når en bestemt alder. De følger i forskellige samfund mere eller mindre direkte af køn, alder, race, religion og tradition. Rollen som kvinde eller mand, som ung eller gammel, som muslim eller jøde er eksempler på tilskrevne roller, men også rollen som elev er en tilskreven rolle i vores samfund, eftersom alle børn må indtage rollen, når de når en bestemt alder. Der er meget, der taler for, at netop de tilskrevne roller har særlig stor betydning for vores identitet og selvforståelse.

De *opnåede roller* er dem, vi har opnået gennem en personlig indsats, og som vi i et eller andet omfang selv har været med til at vælge. De hviler på kompetencer, viden og personlig gørem. De forskellige arbejdsroller – lærer, dommer, læge m.m. – er typiske opnåede roller, man har uddannet sig til. Men også rollen som skater, sportsfan, hip hopper eller økologisk bevidst forbruger er opnåede roller, der hviler på en personlig indsats. Endelig er en del af de opnåede roller, det man kan kalde *midlertidige roller*. Det gælder rollen som f.eks. kunde, patient eller togpassager. I dag ser man ofte, især blandt unge, at mange opnåede roller kan have en ganske midlertidig karakter, hvor man eksperimenterer med en bestemt rolle i en begrænset periode.

Mange af de roller, mennesker før i tiden indgik i, havde karakter af tilskrevne roller, der var overleveret af traditionen og bestemt af køn og social baggrund. Selv arbejdsrollerne havde som regel karakter af tilskrevne roller. Skomagerens søn blev automatisk selv skomager. I dag er langt de fleste af de roller, vi indgår i, opnåede roller. Selv nogle af de roller, man umiddelbart ville kalde for tilskrevne roller, f.eks. mor-rollen, kan i dag ses som en opnået rolle, som kvinder selv vælger til eller fra. Så selv om de få tilskrevne roller, vi endnu er i besiddelse af, stadig er vigtige identitetsgivere, så henter vi i dag en stadig større del af vores identitet og selvforståelse fra de opnåede roller, vi i en eller anden grad selv har været med til at vælge. Ja, i dag er det endda således, at vi i flere jobsammenhænge får stadig større mulighed for selv at *skabe og tilpasse de roller*, vi indgår i. På den måde kan man sige, at det senmoderne menneske bliver stadig mere ansvarlig for sit eget identitetsarbejde. Det gælder om at finde frem til og vælge de roller, man vil spille i tilværelsen, og det gælder desuden om at udfylde dem på sin egen måde.

Husfæ

Det kan
af 5.135
større ri:
ledende

Talle
– alder,
mænd i
"At
at folk,
højere c
Eaker E
uge.

Det
stresse
Stress,
at påst
fylden
hjemm
at det
usand:
er dét
det.

Politi

Ufæ

Når
rolle
der
gru